

Március tizenötödiki disputa

CZEGLÉDI ANDRÁS: Különös alkalomból jöttünk össze: kerek huszonhat éves a lapunk. Ám ez nem egy ünnepi beszélgetés, s nem csupán azért nem, mert a huszonhat nem elég ünnepélyesen kerek szám. Azért kéne valamifajta beszélgetést folytatnunk, mert fogalmunk sincs, mi lesz velünk. Nem tudjuk, mi lesz a 2000-rel, április jön és fogalmunk sincs a folytatásról. Amikor ez a beszélgetés készül, akkor még ugyanis nem ismeretes, kapunk-e erre az évre NKA-támogatást. E nélkül a támogatás nélkül pedig nincsen tovább. Annak nem sok értelmét láttuk szerkesztőségileg, hogy a 'nagy öregek', alapító és majdnem alapító atyák újra elmesélik a lap egész történetét. Annak viszont lehetne teteje, értelme és jelentősége, hogy két ilyen középgenerációs szerkesztő, aki nem volt ott az elején, próbáljon el-töprengeni, nem is feltétlenül erről a huszonhat évről, hanem inkább arról: mit jelentett nekünk ebből a huszonhat évből az a tizenhárom, amikor itt voltunk, s hogyan tovább? Balázs, fel tudod idézni, hogy kerültél a laphoz?

TRENCSENYI BALÁZS: Úgy kerültem a laphoz, hogy Kovács Jani föl hívott és mondta, hogy többen felvetették a szerkesztőségben: szívesen „kipróbálnának” szerkesztőként is. Mondjuk nekem akkor volt benn szövegem a lapnál, kérték, hogy szóljak hozzá Ungváry Krisztián forrásközléséhez. Később már a szerkesztőség tagjaként, megtudtam, hogy volt egy régen futó belső vita a lap jövőjéről. Akkoriban nagyon sokan az alapító atyák közül, persze nem is tudom, hogy ki volt valójában alapító atya, mindenesetre a kilencvenes

évekbeli 2000 meghatározó figurái közül, már nem voltak rendszeres szerkesztők: Lengyel László, Török András, Herner János... Horváth Iván meg mintha pont akkor ment volna el, én már nem találkoztam vele a szerkesztőség keretei között. Nyilván felmerült, hogy valamilyen módon érdemes lenne máshonnan is meríteni. Akkor még nagyon úri módon tárgyaltunk, némi javadalmazást (ezt Bojtár mondta így) is ígértek. Azt hiszem, nem árulok el nagy titkot se neked, se a lap tömeges rajongótáborának, ha továbbfűzöm a történetet azzal, hogy ezután egyből elkezdtem azon ötletelni, miként lehetne a mi generációunkat behozni. Köztem és az eredeti csapat legfiatalabbja között is több mint húsz év a korkülönbség, s nyilvánvaló volt, hogy ez nagy távolság, ezért én nem egyénileg, hanem egy generációváltás programjával próbáltam fellépni. Ami, be kell valljuk, nem sikerült.

Cz. A.: Vagy csak annyiban, hogy én is a laphoz kerültem.

T. B.: Igen, te voltál az első, akit mondtam, hogy szerintem be kéne vonni. De azért voltak más nevek is a listán. Nem tudtam, hogy páran éppen akkoriban kerültek a sokban hasonló helyzetben lévő, új utakat kereső *Beszélő* szerkesztőségbe. Világos volt, hogy van ez a hetven körül született generáció, akik harmincegynéhány évesek, azon már túl, hogy pályakezdők legyenek, de azon még innen, hogy intézmények legyenek a kezükben, és hogy őket kellene mozgósítani. De aztán az is kiderült, hogy a nemzedéki távolságok nagyon nagyok és egyáltalán nem olyan egyszerű közös nevezőt találni. Utána még egyszer megéltük mindezt, amikor mi próbáltunk egy nálunk fia-

A 2016 márciusában rögzített beszélgetésen lapunk két szerkesztője, Czeglédi András és Trencsényi Balázs vett részt.

talabb generációt behozni, talán kisebb is volt a korkülönbség, tíz év, és ez sem sikerült. Ami azért furcsa, mert közben meg a huszadik század magyar kultúrtörténete mindig arról szól, hogy egyrészt vannak erős nemzedéki identitások, miközben ezeket meg átmetszik az ideológiai törésvonalak. Nem lehet mondani, hogy a magyar kultúra történetével és morfológiájával hivatásszerűen foglalkozók ne lettek volna tudatában annak, hogy a nemzedékek között közvetíteni kell, különben nagyon el lehet veszíteni a szálat, de úgy tűnik, hogy a szál elvesztésének a lehetősége be volt kódolva a rendszerváltás utáni humán értelmiség történetébe.

Cz. A.: Amit most mondtál, azt nem tudom nem nagyban olvasni és értelmezni: nem csak enél a lapnál nem sikerült ez a generációváltás. Mintha szabadelvűek, liberálisok, vagy akár a legkülönbözőbb baloldaliak teljes, össze nem mosható spektrumában ez az egész átadás-átvétel nem sikerült volna. Nem csak szűk (párt)politikai értelemben. Ilyen szempontból a hetvenes évek elején született nemzedék nagyon furcsa, felmás helyzetben van; már ha egyáltalán nemzedékről van szó, és nem csak véletlenszerű kohorszokról. Tehát, hogy mi még talán megéllhettük sikerként vagy félsikerként azt, ami '89 körül és után történt, legalábbis egy ideig, aztán a dolog valahogy félrement. Itt nagyon fontos az is, amit már említettél: te is, meg aztán én is, gondolkodtunk többekben a saját generációinkból, akiket be szerettünk volna vonni a lapszerkesztésbe; és ez nem jött össze. Elképesztő kaliberű emberek intézményesen nem tudtak megkapaszkodni sehol sem. És hát nem bizonyult sikeresnek a további generációs megújítási kísérlet sem, a nálunk fiatalabb szerkesztőtársakra kalibrált, online *Vilány2000*.

T. B.: Tulajdonképpen négy különböző generációról beszélünk a lap életében, sőt ha Bojtárt külön generációnak vesszük, akkor ötről. Tehát van egy, amelyik harminc és negyven között volt a nyolcvanas évek végén, ez tulajdonképpen a rendszerváltás generációja. A következő a rendszerváltáskor késő-tinédzser volt, a kilencvenes években nőtt fel intellektuálisan, és nagyon kötődött ahhoz a fajta világkinyíláshoz, amit a kilencvenes évek eleje jelentett. Még akkor is, hogy ha egzisztenciálisan komoly nehézségeket okozott mindez. És van egy harmadik generáció,

a nyolcvanas évek elején születettek, akik még valamit láttak gyerekként a rendszerváltás pillanatából. Aztán következnek azok, akik a kilencvenes évek elején születtek, ami már megint teljesen más társaság, ők azok, akik már nem olvasnak nyomtatott folyóiratokat. A mi világunk talán kevésbé törött világ az utánunk jövőkhöz képest, mert mi abba az átalakuló közegbe szocializálódtunk, ami egyrészt teljesen diffúz volt, de közben meg mégiscsak úgy tűnt, hogy kialakulnak bizonyos formák. Ma divat 1989-et jobbról és balról is ekézni, de nagyon sok ember elfogadta ezt rendszerváltásnak, persze nagyon kritikusán, hisz az is része volt ennek a történetnek, hogy az új világrendnek nincsenek dogmái, hiszen igazából nem volt ideológiája sem a rendszerváltásnak.

Cz. A.: Az (volt) az ideológia, hogy nincs ideológia.

T. B.: Ez mégiscsak adott egyfajta identitást, kulturális, meg akár politikai identitást is, amit nevezhetünk liberálisnak is, ha a liberálist nem szigorú ideológiai értelemben vesszük.

Cz. A.: Nagyon fontos, amit mondtál, ám talán lehetne ezt picit máshogyan is nézni. Talán a mi évjárataink voltak az utolsók, amelyek értelmiségiként azt tapasztalhatták, hogy ha egy kicsit kibekkelnek, akkor előbb-utóbb lesz pl. egyetemi állásuk. És ez az, ami a nálunk tíz évvel fiatalabbakban már a szocializációs elvárások szintjén sem jelenik meg.

T. B.: A fölöttünk egy generációval vagy fél generációval levőket lényegében kilőtte az egyetemről a Bokros-csomag, amit az egyetemi vezetés a legfiatalabbak és a legöregebbek leépítésével abszolválta. Kilencvenhat körül azok az emberek kerültek ki az egyetemről, vagy sose kerültek be az egyetemre, akik nálunk valamivel idősebbek voltak. Mi még akkor nem voltunk az állások közelében sem, viszont azok, akik hatvanöt-hatvannyolc körül születtek, és pont kilencvenöt-kilencvenhat körül kellett volna bekerülniük a rendszerbe, akkor gyakorlatilag egy párhuzamos struktúrában éltek, ahol nagyon sok NGO, irodalmi lap, társaság létezett, a kilencvenes évek efemer, de ugyanakkor mégiscsak irtó fontos civil világában. Egyszerűbbnek tűnt, és értelmesebbnek is lapot szerkeszteni, mint egyetemi állásra pályázni. Érdekesebb egyszer filmet rendezni, egy-

szer rockegyüttest csinálni, egyszer meg regényt írni, mint tudományos karriert futni. Csak hát ez az intézményi háló, ami ezt fenntartotta, rendkívül sérülékeny volt.

Cz. A.: Ebből a szempontból a legizgalmasabb generációs lapvállalkozás a *Nappali Ház* volt. Közösségi szinten a legfontosabb teljesítmény.

T. B.: Mi ebből bizonyos értelemben kimaradtunk, kb. húsz éves lehettem, mire ott már kialakult erőviszonyok voltak – amúgy nekem az első komoly tanulmányom éppen ott jelent meg. Nagyon nagy dolog volt, hogy utána Babarczy Eszter meghívott egy lapbemutatóra, senkit sem ismerem személyesen a megjelentek közül. Viszont a mi generációnkból a kétezres évek elején elég sokan megkaptak olyan egyetemi állásokat, amit a féllélel előttünk levő generáció nem kapott meg. Persze, ez nyilván nem jelentette azt, hogy tálcán hoztak mindenféle ajánlatokat, de azért nagyon sok ember volt, aki valamilyen módon be tudott kerülni a rendszerbe, részben azért is, mert lényegében a mi korcsoportunk volt az első, amelyik a '89 utáni nyitástól és nemzetközi mobilitástól még egyetemistaként profitálni tudott. És emiatt sokan abban gondolkodtunk, egészen a kétezres évek közepéig, hogy persze „vannak még hiányosságok”, de azért van valamiféle perspektíva, valamiféle pozitív kifutása lehet az egész történetnek. Miközben röhögtünk a gengszterváltás visszasságain, a nyolcvanas évekről pontosan tudtuk, hogy milyen elképesztő represszív tudott lenni még ez a késő szocialista katyvasz is, és hogy ehhez képest a kilencvenes éveknek mindenfajta ideológiai vitáktól terhelt és Csurkával és Torgyánnal súlyosbított közegét lehetett gyerekbetegségnek tekinteni, amiből majd kigyógyulunk. És hogy végre egy olyan lehetőséget kapott Magyarország, amire nemhogy a mi szüleink és nagyszüleink életében nem volt példa, hanem tulajdonképpen a kiegyezés utáni első három évtized az utolsó ilyen arányilag stabil, látszólag jó irányba menő korszak a saját résztvevőinek a perspektívájából. Még Orbán első országglását is lehetett a „zaj” részének tekinteni. S pont abból, hogy megbukott, úgy tűnhetett, van valamiféle szellemi és társadalmi mozgás, és talán végre egyszer nem külső erők fogják meghatározni, hogy a mi életünk hova fut ki. Ehhez képest volt elképesztő sokk, hogy a külső erők szerepét átvették a belső erők, és ez a pozitív elváráshorizont megszűnt le-

gitim modellként funkcionálni. Ha viszont ez nincs, akkor nagyon nehéz megkapaszkodni a mindennapokban, hiszen az emberek nem tudják konvertálni a düheiket, amik az ország alrendszeinek a diszfunkcionalitásából fakadnak. Tizenöt éve lehetett azzal vigasztalódni, hogy persze itt csomó minden nem működik, de azért a makrokeretek valamilyen szinten igen, meg majd megoldja az európai egységesülés; most nem tudjuk azt mondani, hogy öt év múlva jobb lesz, mert nem lehet látni, hogy mi lesz. A legfiatalabb generáció tagjai, akik kilencven után születtek, viszont már föl sem tételezték, hogy a dolgok jó irányba mennek, mert a kétezres évek közepén, amikor ők szocializálódtak, már látszott, hogy akárki van is hatalmon, ők jól nem jönnek ki belőle, viszont el lehet menni külföldre, vagy „ki lehet vonulni” az intézményekből. Őket talán nem is viselte annyira meg, ami történt és történik, hiszen már egy egészen furcsa túlélő stratégiában szocializálódtak, ami bizonyos értelemben védette teszi őket, bizonyos értelemben borzasztó kiszolgáltatottá, hiszen semmiféle intézményes keret nincs. Maguk próbálnak valamifajta kereteket teremteni, de ezek elképesztően töredezettek, hiszen nincsen semmiféle beágyazottságuk a hivatalos Magyarországra és a romkocsmá mégsem egy akadémiai kutatóintézet.

Cz. A.: Itt egyébként érvényesül egy nagyon sajátos jelenség, amit az ész cselének a mintájára az ész önátverésének neveznék. A netes forradalom, a web kettő, a közösségi média stb. még tulajdonképpen rosszul is jönnek, hiszen ezek nálunk nem annyira az önszerveződés tömegeket megmozgató csatornáit, hanem dühlevezetési lehetőségek. Nálunk ez is csak sajátos szubkultúráként tudott létrejönni, és úgy is fungál.

T. B.: Azt gondolom, hogy még mélyebb a váltság. A társadalmi nyilvánosság szerkezete fundamentálisan megváltozott. Az a típusú szociabilitás, ami mozgatta, mondjuk a hetvenes, nyolcvanas évek széles, és nem feltétlenül direkt módon ellenzéki, de mégis a rendszerrel paralel módon működő társadalmi nyilvánosságát, legyen ez a táncház mozgalom, vagy egyetemi lapszerkesztés, BBS vagy a KISZ megfelelő alrendszerében lévő mindenféle vitakörök és filmklubok, mind erős, személyes kapcsolatrendszerekre épült. Erős szolidaritásokra, és persze sokszor nagyon túlpörgetett személyes viszonyokra. Azok a

lapok, mint a 2000 is, és azok a szellemi műhelyek, amelyek a nyolcvanas évek végén kialakultak, évtizedes gyökerekkel rendelkeztek ezekben a nagyon diffúz személyes viszonylatokban, állandóan rekonfigurálódva: egyszer rockegyüttesként, máskor esztétikai vitakörként.

Cz. A.: Pl. a Fölőspéldány-csoport.

T. B.: Igen, az klasszikus esete ennek. De közben megváltozott a politikai cselekvés és az ideológia funkciója is. Tehát nem az a lényeg, hogy legyél százezren, hanem az a lényeg, hogy a tévéhíradóban este százezernek tűnjél. Nem az a lényeg, hogy legyen programod, hanem az a lényeg, hogy reprezentálni tudd, van egy programod. Nyilván nem kell idealizálni a hetvenes, nyolcvanas évek második nyilvánosságát, mert tudjuk, hogy mennyiféle strukturális korlátja volt. Mégis, nem véletlen, hogy elképesztő energiákat fordítottak arra, hogy a rendszerváltásra különböző forgatókönyveket írjanak különböző intellektuális, technokrata, gazdasági műhelyek, szociológusok, emberjogi aktivisták. Ez a tudás ma hiányzik. Megritkultak az olyan permanensen átalakuló-újratermelő szellemi műhelyek, amelyek összejárnak és kommunikálnak egymással és lázba jönnek egy új gondolattól.

Cz. A.: Ezzel annyiban nem értek egyet, hogy ez a típusú tudás szerintem nem veszett el teljességgel, létezik, de átesztétizált formában. Tehát egy blogon vagy egy folyóiratcikk erejéig megmutatja magát, és utána nincs.

T. B.: Mert nincs beágyazva interperszonális viszonyokba. Minden kelet-közép-európai országban, ahol egyáltalán volt valamilyen ellenzéki világ, ezeket a vitákat valamilyen szinten folytatták. Például arról, hogy létezik-e „emberarcú szocializmus”. Mikor kiderült hatvannyolcban, hogy ez nem reális elvárás, akkor meg arról vitatkoztak, mi tartható meg a szocialista hagyományból, mi eleveníthető fel a konzervatív és a liberális hagyományból, hogyan lehetne az egyházzal párbeszédet folytatni. Ma Magyarországon, ahogy a lapok, szellemi műhelyek bedőlnek, még kevesebb lehetőség lesz arra, hogy ezeket a vitákat a társadalmi nyilvánosság tradicionális kereteibe becsatornázott értelmiségi módján végigvitatkozzuk. Ami marad, az valóban részben a teljesen atomizált blogoszféra, részben pedig a rendszerkritika olyan új formái, amelyek lehet, hogy

ugyanolyan kreatívak, mint amiről mi beszélünk, de egészen más dinamikájuk van. És azért sajnós a színes forradalmak története azt mutatja, hogy ezek a nagyon diffúz, rendkívül kreatív, és magát sikeresen mediatizáló, de csak pillanatnyi erőki-fejtésben ütőképes, rendszerkritikus tömegmozgalmak képtelenek voltak bármiféle hosszú távú cselekvésre. Egyrészt maguk között állandóan összevesznek, hiszen nincsen semmifajta intézményes keret és tér a vitáik lefolytatására, más részről pedig gyakorlatilag nincsen programjuk, amit szeretnének megvalósítani. Ilyen értelemben Tahrir, Maidan, Gezi Park és a Milla sok szempontból hasonló történet.

Cz. A.: Visszatérve a 2000-hez: mielőtt idekerültél volna, kitüntetett figyelemmel kísérted a lapot? Rendszeresen olvastad, figyeltél rá?

T. B.: Azt nem mondom, hogy minden hónapban, minden számot elolvastam, akkor még vagy megvetted, vagy könyvtárba kellett menni, neten nem lehetett olvasni. De azért a 2000 paradigmatis szerzőit követtem. A kilencvenes évek elején még gimnázium végén, az egyetem elején szisztematikusan olvastam, meg is van még valahol az első pár év, mondjuk kilencvenháromig. A kilencvenes évek elején gyorstüzelésű volt a lap, hamar reagált dolgokra. Lengyel László szövegei nagyjából arról szóltak, ami akkor éppen politikailag is történt, és azért ilyen értelemben más volt az olvasásnak is a módja, hiszen az ember azt próbálta értelmezni, hogy éppen mi történt, és amit most egy blogon olvasol, azt akkor a 2000-ben olvastad. Szerintem érdemes a fiatalabb olvasóink számára rögzíteni, hogy elképesztő példányszámokról beszélünk. Tízezer fölött. A 2000-nek akkor az volt az önképe, amit aztán mindig elmondtak nekünk, de sose hittük el, hogy...

Cz. A.: ...az érdeklődő agrármérnökök is olvassák vidéken.

T. B.: Ez nem blöff volt, hanem egy nagyon rövid időszaknak a társadalmi realitása.

Cz. A.: Lehet, hogy egy rövid időszaknak, de egy kisugárzó időszaknak. A magam részéről is kiemelném: mindig kitüntetetten kezeltem a magyar folyóiratpiac termékei közül a 2000-t, a kezdetektől folyamatosan olvastam a lapot. És persze mondjuk a kilencvenes évek közepétől ez az em-

lített gyorstüzelés már nem volt annyira jellemző. De a 2000 vonzó nyitottsága mindvégig nyilvánvaló volt. Egyrészt világos volt, hogy ezt a lapot egy nálunk jóval idősebb generáció csinálja, viszont semmiféle elzárkózás nem volt a fiatalabbak elől. Én is úgy kerültem a laphoz, mint te, hogy volt bent szövegem (egy Kant-fordítás és egy hozzá írt előke). A szerzők, szövegek szintjén folyamatosan lehetett érezni, hogy a 2000 nyit – nemcsak generációsan, hanem tematikusan is. Azóta az összes önmeghatározásunkban ott áll, de ettől még igaz: a 2000 folyamatosan próbált, próbál székértáborokon, generációkon, irányzatokon, műfajokon átlépni. Azaz 13 éve voltaképpen nem azzal az ajánlattal kerestek meg minket, hogy akarunk-e egy folyóiratnál szerkesztők lenni, hanem az egyik legvonzóbb magyar lap keresett meg.

T. B.: Nagyon fontos, hogy egy tudatos ellenkánon volt a 2000. Még a kilencvenes évek elején, amikor bizonyos értelemben ikonikus volt a lap, de akkor is alternatív perspektívákat kínált a rendszerváltás korszakának mainstream politikai és kulturális narratíváival szemben. Ha a teljes 26 évet nézem, akkor kulturálisan inkább, mint politikailag, mindenképpen egy ellenkánont, egy nagyon reflexív, kritikus kánonépítési kísérletet láttam benne végig. Részben ugye a kelet-európai elkötelezettség miatt...

Cz. A.: Hogy ne mindig csak Nyugatra nézzünk.

T. B.: Nyugatosnak lenni úgy, hogy ne az épp aktuális nyugati divatot vegyük át. És nemzetközinek lenni úgy, hogy ne egy nagyon felületes multikulti dolog jöjjön ki, hogy egyszer albán költőket hozunk, máskor meg ugandaiakat. Hanem gyakorlatilag állandó dialógusban kell lenni különféle kulturális hagyományokkal és nemzeti kultúrákkal, amikhez lehet és van is közünk, miközben a magyar kultúrában nem szokás róluk tudomást venni.

Cz. A.: Amit szerkesztőként úgy éltünk meg, mint a felső, középső és az alsó blokk egymáshoz viszonyított arányainak állandó harcát: úgy megjeleníteni nívós irodalmat (ejtsd: középső blokk), hogy mindig legyen fontos, nívós, közéleti szöveg is a lapban (lehetőleg a felső blokkban); no meg alul kultúresszé, öv alatt pedig fricska. Aztán kapunk olyat a fejünkre – kritikaként, nem dicséretként –, hogy kezdünk elholmisodni, tehát egyre inkább irodalmi irányt venni. Pedig a 2000 fo-

lyamatosan kísérletezgetett ezzel a fura egyensúllyal.

T. B.: Ebben benne volt, hogy az esszéműfaj, ami a kilencvenes évek elején egyszerre bírt társadalomtudományi és politikai tartalommal, a kétezres évek elejére-közepére elvesztette a relevanciáját. Vagy a netre költözött és blog formájában lényegesen rövidebben és velősebben kell, hogy kommunikáljon, azaz nem engedheti meg magának azt a sokrétű kulturális utalásrendszert, amiben az esszé műfaja gyökerezett, vagy pedig a kilencvenes években megnyíló részben nemzetközi, részben lokális akadémiai piacon igyekezett szaktanulmányként érvényesülni. Egy idő után az ilyen diffúz és bizonyos értelemben műfajilag meghatározhatatlan folyóiratban való megjelenés inkább rontotta a tudományos előmenetelt, mint javította, és nagyon sokan emiatt fel is adták, hogy folyóiratokban publikáljanak. Tehát, akik nyolcvankilencben nagyon szívesen adtak mondjuk közgazdaságtani vagy politikaelméleti cikket, később már inkább a saját tudományos és ideológiai szubkultúrájukra összpontosítottak. A társadalmi-politikai esszé erős közép-európai hagyománynak tűnt, de aztán hihetetlenül gyorsan lehanyaglott.

Cz. A.: Szubkulturális jelenségként létezik tovább. Ehhez szorosan kapcsolódik, hogy maga ez a kánon-antikánon dolog is fokozatosan zárjelződni kezdett a kilencvenes évekhez képest.

T. B.: A kilencvenes években azt gondoltuk, hogy bár a hivatalos elismerés és az elit-értelmség által fenntartott informális hierarchia sosem fog teljesen egybecsúszni, de valamilyen módon a szakmai közeg érvényesítheti a saját perspektívájából adódó interpretatív elvárásait, és ezzel elérheti, hogy az a fajta szakmai konszenzus, amit a rendszertől nem függetlenül, de azért azzal fokozatosan szembeszállva a hetvenes, nyolcvanas években építettek, érvényesíthető lesz. Ezért voltak a kánon-viták annyira hevesek, hiszen az volt a tét, hogy mi az, ami intézményesülhet ebből a kulturális „szürke zónából”. A posztmodernről szóló viták a kétezres évek elején szintén ehhez kapcsolódtak, amennyiben episztemológiai megkérdőjelezték, hogy legitim-e egyáltalán egyes számban kánonról beszélni. A 2000 követelte ezeket a váltásokat, a kilencvenes évek végétől sok szöveg feszegette, hogy magát a kanonizáció folyamatát kell a vizsgálat tárgyává tenni, lásd

például Margócsy kultusztanulmányait vagy Bojtár Közép-Európa-képének alakulását, ahol a normatív regionalizmust felváltotta egy sokkal nyitottabb, sokszempontú értelmezési keret, miszerint nincs egy jól megfogható Közép-Európa, hanem vannak kulturális kánonok, amelyeknek a regionalitás az egyik sarkalatos pontja, legyen ez a Balkán, Közép-Kelet-Európa vagy a Baltikum.

Cz. A.: Sőt, szerintem [Szilágyi] Ákos és [Kovács] Jani némely írásai is idevágóak. És kettőnk közös vállalkozása szintén: a kultúrafinanszírozási különszám, 2004-ből.

T. B.: Ott pont az jelent meg hangsúlyosan, hogy a kulturális kánonépítés és az állami kulturális intézményrendszer adott esetben elválasztható egymástól. Azaz úgy is lehet kultúrát támogatni, hogy nem akarjuk feltétlenül egységes hierarchiába begyűrtetni a kulturális szféra jelenségeit. Az elmúlt öt-hat évben azonban megváltozott a helyzet: a hivatalosság azt mondja, hogy igen, kell egy kánon, és a kánon az állam maga. Ha holnap az ellenkezőjét mondják, akkor holnaptól az ellenkezője a kánon, a szakmai szempont említése csak a szabotázs egy rafináltabb megjelenési formája, és ez az államosított kultúra egymással egyébként köszönőviszonyban sem álló referenciákra épül: így kerül Kertész Imre és Wass Albert, Tormay Cécile és Rejtő Jenő, Kálmán Imre és Bartók Béla ugyanabba a virtuális panteonba.

Cz. A.: Éppen ezért szerintem ez nem kánon. Pőre hatalmi diskurzus, rendezett kánonkeretek híján.

T. B.: Az állandóan toldozott-foldozott narratívából nem vezethetők le azok a döntések, amiket aztán visszamenőleg megpróbálnak megideologizálni. Mindezzel az egész kilencvenes évekből kulturális vita, ami mégiscsak feltételezte, hogy a közhatalom valamilyen formában kulturálisan „nevelhető”, vagyis érzékenyebbé tehető, teljes mértékben érvénytelenné lett. Úgy tűnik, nincs értelme, hogy megpróbáljuk megmagyarázni a hatalomnak, hogy az értékeink számukra is értékek lehetnének. Nincs se értékközösség, se diskurzusközösség, ezért sok kulturális vállalkozás az elmúlt években értékmentő-archiváló, azaz egyfajta hajónapló irányba ment, ami szerintem bizonyos értelemben adott egyfajta morális pátoszt, de ugyanakkor behatárolta a tevékenységüket. A 2000 úgy igyekezett felmutat-

ni, építeni, őrizni, továbbadni, megmutatni, megmagyarázni azokat a hagyományokat és értékeket, amelyekkel közösséget vállalt, hogy közben igyekezett vitatkozni velük és nem rituális vagy kultusztárgyként kezelni őket. A kritika, azaz egyfajta éles dialógushelyzet tartja fenn ezt a fajta kultúrát, és azzal őrizzük meg a fontos műveket és szerzőket, hogy vitatkozunk velük, sokszor kritikusán és sokszor csipkelődve folytatunk velük párbeszédet.

Cz. A.: Abszolút egyetértek. De azért ezt szerintem ki kellene egészíteni. Ebből a muszájherkuleségből két dolog következett volna. Egyrészt a már említett fiatalítás, másrészt meg financiaális alapon újragondolni magunkat. Tehát számolni azzal az eshetőséggel, hogy mi van, ha az NKA egyszerűen kivonul mögülünk, vagy mint legfőbb támogató megszűnik lenni. Finoman szólva, nem teljesítettünk jól egyik téren sem.

T. B.: A kilencvenes években Magyarország arra volt büszke, hogy aránylag működő struktúrákat hozott létre a rendszerváltás során, és az egyik ilyen aránylag működőképes struktúra éppen a kultúratámogatás volt. Persze tudtuk, hogy problematikus elemei is vannak, hogy van benne egyfajta cirkularitás, hiszen amikor éppen valaki benne volt, akkor mindig adta a saját körének, és amikor megfordult a leosztás, akkor meg ő kapta. De azáltal, hogy demokratikusan és relatíve széles merítéssel dolgozott, mégiscsak létrehozott valamiféle konszenzuskényszert és reprodukált valamiféle szakmán belüli közös nevezőt, amit nagyon szélsőségesen nem lehetett fölülírni hatalmi szóval.

Cz. A.: Egy éthoszt teremtett...

T. B.: Problematikus éthoszt, de mégiscsak létrejött egy közös tér, ahol valamilyen szinten volt valamifajta korreláció a szakmai *sensus communis* és az állami szerepvállalás között. Ami nem jelenti azt, hogy teljesen jól működött, hiszen belső logikájánál fogva nem volt kockázatvállaló rendszer, hiszen a rendszerbe már beépült embereknek a rendszert fenntartó döntéseit díjazta. Ez a fajta kultúratámogatás multiplifikálta a kisebb műhelyeket, amelyek gyakran eseti koalíciókat kötöttek a saját fennmaradásuk érdekében, és nem ösztönözte, hogy darwinista módon kiszelektálódjon mondjuk három kulturális folyóirat, ami piaci alapon is megélne. Mindenki afelé ment, hogy

relatív sok műhelyt bevonjon, relatív kevés pénzzel. Hogy mindenki kapjon valamit és senki ne legyen nagyon megsértve. Az, hogy ebből bárki nagyon jól jöjjön ki, az ugye ki volt zárva, hiszen annyi pénz sose volt a rendszerben, hogy valakit nagyon túl tudjon támogatni.

Cz. A.: Azért hosszú éveink voltak arra 2010 óta, hogy ha ez most így borul, akkor kitaláljunk valamit. Nem?

T. B.: Nálunk sokkal potensebb struktúrák sem tudtak semmit sem kitalálni, részben mert el sem tudták képzelni, hogy olyan mértékben tud összeomlani a normalitás, mint 2010 után, hiszen még a legbennfentesebb politikai aktorok sem tudták elképzelni, hogy ilyen mértékben lejthet a pálya. Ráadásul a kétezres évek végén a nagy nyugati alapítványok kivonultak Magyarországról, mondván hogy már normális ország vagytok, tessék az Európai Unióhoz pályázni. Ahogy a nyugati társadalomtudomány nem látta előre a szocialista rendszer bukását, ugyanúgy ennek a poszt-kommunista liberalizációs ciklusnak a végét sem látta senki előre. Csak amikor már látszott a dolog, akkor kezdtek az emberek mindenféle elméletet gyártani, de tulajdonképpen nem voltak igazi értelmezési keretek. Hiszen az egész „átmenet”-modell arra épült, hogy majdcsak elérik a normalitást ezek az országok, és a normalitástól való távolodás dinamikája nem volt bekalkulálva.

Cz. A.: Annyiban vitatkoznék, hogy hol húzod meg a határokat? Mert amíg Magyarországra, illetve hát ezekre a nyugat-közép-európai vagy milyen államokra többé-kevésbé, úgy-ahogy érvényes lehetett ez a modell, de azért egy idő után az oroszok vagy a Balkán kapcsán nem volt kérdés, hogy az ún. tranzíciós folyamat finoman szólva nem egyirányú.

T. B.: Szerintem még a jugoszláv történet is úgy nézett ki sokak számára, hogy most megakadt a folyamat, de ha megszabadulunk a múltat képviselő autoriter vezetőktől, akkor minden jó irányba megy majd. Ezt az egyirányúságot a kétezres évek elején nem nagyon kérdőjelezte meg senki, hiszen nem látszottak alternatív modellek. Putyin rendszere talán az első, ahol alternatív modellépítésről lehetett beszélni, „szuverén” vagy „irányított demokráciáról”, de ezt is inkább a propagandistái nyomatták. Az elemzők többsége nem tekintette *sui generis* rendszernek, hanem min-

denki azt mondta, hogy idáig jutottak az elvtársak az átalakulásban. Közben bedőlt Mečiar, bedőlt a Tudjman-, bedőlt a Milošević-, és úgy tűnt, hogy az első Maidannal bedőlt az ukrán maffia-kormány. Azaz se Magyarországon, se máshol sem látták a rendszerszerű antiliberális alternatíva lehetőségét. A rendszerváltás utáni antiliberális fordulat meghatározó eleme a relatív normalitás. A „főtt béka”-effektus, hogy berakod a vízbe, és elkezded a vizet melegíteni, mindig adaptálódik a hőmérséklethez, egészen amíg meg nem fő. A 2000 utáni magyar történet erről is szól.

Cz. A.: Hiszen nem lőnek, hiszen járnak a vilamosok.

T. B.: Az emberek bizonyos fajta állami funkciók működését elvárták, hozzá is szoktak, hogy működnek. Olyan országok – mint pl. Románia –, melyek sokkal rosszabb helyzetből indultak, minden populista, nacionalista teherrel ellenére is nagyobb társadalmi konszenzussal rendelkeztek arra nézve, hogy változtatni kell. Hogy az olyan alrendszerek, mint a mezőgazdaság, oktatás, egészségügy, úgy ahogy vannak, nem működnek. Magyarországon meg mindenki azt hajtogatta a kilencvenes években, hogy ez így nagyjából jó, ha egy kicsit több pénz lesz benne, meg egy kicsit több nyugati támogatás bejön, akkor minden rendben lesz. Lelkileg képtelenek voltak arra, hogy radikálisan megváltoztassák azokat a kereteket, amikben felnőttek, hiszen elfogadták azt, ahogy a dolgok nagyjából működtek. Bár sok anomáliát láttunk, meg sok mindennel nem értettünk egyet 2010-ig, de azt senki nem gondolta, hogy el lehet az egész dolgot úgy söpörni, hogy semmi se maradjon belőle. Az kellett volna, hogy legyenek elég erős alternatív struktúrák, amik fönn tudnak maradni párhuzamosan az állammal. De közben a társadalom végig úgy gondolkodott, hogy a kultúra, az oktatás stb. állami funkciók. Lengyelország talán azért indul jobb eséllyel az autokrata rendszerépítési kísérlettel szemben, mert vannak párhuzamos struktúrák, amik nem az államtól függenek. Részben azért mert a kapitalizmus sem függ annyira az államtól, részben mert az emigráció talán nyugatosabb, mint a magyar. Mutass nekem olyan magyar nagyvállalkozót, aki azt mondta, hogy fönntart egy kulturális folyóiratot. Ugye, ezt mi próbáltuk, a maximum, hogy valaki politikai okokból megajánl egyhavi, vagy negyedévi működési költséget.

Cz. A.: A teljes képhez hozzátartozik: nem igaz, hogy nem voltak próbálkozásaink. Hosszú-hosszú ideje voltak sikertelen próbálkozásaink arra nézvést, hogy akkor találjunk donátort.

T. B.: Focicsapatként kicsit több esélyünk lett volna.

Cz. A.: No és az önkormányzatok? Egy Pécs vagy akár Hévíz talán megengedheti magának, hogy legyen komoly lapja.

T. B.: 2010 után az önkormányzatok mozgásterre is radikálisan leszűkült. Szerintem ez is a globális dinamika része. De az, hogy ez a dinamika ilyen erővel, és ilyen destruktív súllyal nehezedik rá mindazokra, akik ezeket a struktúrákat próbálják működtetni, abban azért a lokális erőviszonyok tükröződnek. Az, hogy Magyarországon nemhogy nem illik, vagy nem kifizetődő kultúrába fektetni, hanem tulajdonképpen egyfajta öngyilkosságnak minősül, hiszen szembenegy a rendszer ideológiai alapvetésével, ami lényegében azt mondja, ne legyen kritikus gondolkodás az országban, legyen inkább egy hivatásrendi társadalom, ahol mindenki organikusan betölti a saját funkcióját és fölfelé hajbókol, lefelé pedig érvényesíti a hierarchiát. A modern társadalmi és kulturális áramlatokra nyitott folyóiratok ebbe nem férnek bele.

Cz. A.: Egy kicsit a jövőre is kitekintve: s mi lenne, ha Köztes-Európa kultúrájának egyik-másik ágense megint összekapaszkodna? Mondjuk, magyar-lengyel-cseh lapok együttműködnének, például egyszerűen a pénzügyi túlélés érdekében?

T. B.: Egyrészt nincs ilyen közsféra. Ez döbbenetes dolog, az egész Európai Unió projekt rákfenéje. Részben azért kapott ekkora pofont most az elmúlt pár évben, mert nem hozott létre európai közsférát. Ha megkérdezed az átlag európai polgárt, nemcsak azt nem tudja, hogy ki a miniszterelnök a szomszédos országokban, de nem tud megnevezni egy ottani kulturális eseményt vagy író, maximum esetleg egy focicsapatot, meg egy Eurovíziós popzenészt.

Cz. A.: De nincsenek ebben túlzó illúziók, Balázs? Miért kellene az átlag magyar polgárnak értelmiségi típusú kultúrával bírnia?

T. B.: Mert ha európai politikai teret akarunk csinálni, akkor valamiféle európai kulturális tér is kell hozzá.

Cz. A.: A közös európai kulturális tér politikai térenként nem kell, hogy a magaskultúra tere legyen. Nem?

T. B.: Szerintem kellene figyelni egymás magaskultúrájára, mert azokon a kódokon keresztül, amiket a magaskultúrák közvetítenek, tudod csak megérteni azt, hogy egy vitában bizonyos szempontok egy bizonyos kultúrában hogyan artikulálódnak. Ha nem tudsz semmit az 1945 utáni német kultúráról, akkor nem nagyon fogod megérteni, hogy Merkelnek miért volt olyan irtó fontos a *Willkommenskultur*.

Cz. A.: Szerintem az értelmiségnek, ám nem feltétlenül az átlag magyar vagy átlag német szavazónak a dolga, hogy a másik magaskultúrájára figyeljen. Azt hiszem, a magaskultúrára való folyamatos, kitüntetett értelmiségi figyelem nélkül is átmehetnek az alapvető gondolatok, üzenetek. Például, amit az előbb mondtál, hogy Merkel miért reagál úgy, ahogy. A *Willkommenskultur*, a második világháborús múlt stb. – ezek szerintem anélkül is értelmezhetőek, hogy kifejezett magaskulturális tudást akarnánk lenyomni Mari néni torkán, s nem kell ehhez művészfilmeket néznie Hansinak sem.

T. B.: Azt gondolom, hogy ha nincsen magaskultúra, ami ezeket a dolgokat artikulálja, akkor nem fog megjelenni a tanárok szintjén, akik tanítják a gyerekeinket, és megpróbálják nekik is elmagyarázni, hogy Németországban miért különlegesen fontos az, hogy az emberi jogokra figyeljen a társadalom. És ha ez elvész, vagy pedig rutinná válik, könnyen elő lehet jönni, hogy mi már eleget vezekeltünk, most már másokon a sor, amit például a japán politikai kultúra újratermelt. A japán populáris kultúrában a revansizmus olyan erős, hogy felülírta a japán magaskultúra önkritikus elemeit, lényegében a japán társadalom áldozatnak tekinti magát és közben sokan azt hiszik, hogy megnyerték a világháborút. Mert a komputerjátékokban, meg a képregényekben mindig a japánok nyernek.

Cz. A.: Ebben egyetértünk: az értelmiségnek kifejezetten felelőssége, szerepe, jelentősége lehetne abban, hogy a mediátori munkát magára veszi. És az a vicc, hogy erre elvileg olyan esélyek adódnak manapság, mint korábban még soha. A tanárnő három-négy kattintással szinte bármilyen kulturális tartalmat elérhet. És a dolog mégsem működik sajnos.

T. B.: Ezek a minták amúgy is erodálódnak, de itt nem elég, hogy nem támogatják, hanem még irtják is ezeket a kulturális közegeket.

Cz. A.: Nem esünk át a ló túlsó oldalára? Akad néhány kulturális közvetítő tér, ha úgy tetszik európai közvetítő tér. Eszembe jutott a *Eurozine* (www.eurozine.com). Az egy létező összekapcsolódása európai kulturális folyóiratoknak. Nyilvánvaló, hogy ennek a hatása, pláne közéleti, direkt politikai-társadalmi hatása elenyésző, legalábbis eddigéig. De például a *Eurozine*-on keresztül elképzelhetőnek tartom, hogy bajbajutott folyóiratok figyeljenek egymásra.

T. B.: Hát igen, csak nincsenek olyan nemzeti kereteken kívülálló struktúrák, amelyek a kultúra normál funkcióit finanszírozzák. Amit az EU finanszíroz, az a hab a tortán. Az iskola működését nem tudjuk kifizetni, de a tanári kar litvániai tanulmányútját igen. Ha van egy lapod, akkor arra esetleg kérhetsz pénzt, hogy összekapcsold a magyarokat az andorraiakkal. De arra nem, hogy egy magyar lapot kiadj. Egyrészt tartsa el az olvasó, másrészt meg ott a magyar állam, ami ugye ezekkel a dolgokkal foglalkozik. Azt nagyon nehéz megmagyarázni az EU-s döntéshozóknak, hogy a magyar államnak éppen ezzel ellentétes a törekvése.

Cz. A.: Meghökkenítő, hogy a voltaképpeni súlyát tekintve milyen keveset szokás foglalkozni azzal, hogy a legfontosabb kultúrák közvetítő, illetve közös európai kulturális teret létrehozó törekvések, még Nyugaton is, jobbára mennyire egyes nemzetállami szintű intézményekhez kötődnek: Goethe Intézet, Francia Intézet stb. – ezek a leg-sikeresebb, legjobb, közös kulturális tereket létrehozó intézményi hálózatok.

T. B.: Sőt még ezek is visszacionalizálódnak. Tíz évvel ezelőtt ezek a kultúrintézetek sokkal szívesebben adtak pénzt transznacionális tevékenységre, most meg – miközben megszorították a költségvetésüket – sokkal jobban beledumálnak a saját központjukból is ezeknek a végváraknak a pénzköltésébe. És ők is a saját nemzeti kultúrájuk marketingjére adják a pénzt. Döbbenetes, hogy miközben az Európai Unió elvileg évről-évre transznacionálisabbá válik, az intézmények nagy része renacionalizálódott. Bizonyos értelemben ugyanaz a nemzedékváltás, amiről beszélünk, Nyugaton is lezajlott. A generációt,

amelyet a hatvannyolc utáni – persze illúziókkal teli – szellemi áramlatok nyitottsága jellemzett, fölvaltották a yuppie kulturális menedzserek, akik a kultúrát vállalkozásként képzelik el.

Cz. A.: A pénzügyi egyensúly vált elsődlegesen fontossá, és felejtős a Spinoza-kötet, amelynek a bemutatóján húsz évvel ezelőtt egymás mellett állt Boros Gábor meg a holland nagykövet aszszony.

T. B.: Ez nagyon megváltozott, ráadásul a központ brutalizálódása mindig a végeken látszik a legjobban. Ebben az értelemben Magyarország egy nagyon jó laboratórium, mert mutatja ezeket a váltásokat, amiknek valószínűleg Nyugaton olyan kicsik a rezdülései, hogy maguk az aktorok sem feltétlenül veszik észre. Nálunk minden sokkal durvábban csapódik le, és ezért sokkal jobban látszik. Végül is az történt, hogy a transznacionális dinamika, amit az EU föl vállalt, nem teremtett transznacionális kulturális teret, miközben persze az élet maga sokkal transznacionálisabb. Az a nem tudom hány millió Erasmus-gyerek, akik az elmúlt években születtek, meg az a több millió belső migráns nagyon más kulturális mintákat hordoz, de ezek az intézmények mindezzel nincsenek igazán tisztában, és nem is nagyon akarnak ezzel tisztában lenni. Benne van ebben az is, hogy sokkal könnyebb egymillió eurót vagy ötmillió eurót pályázni, mint tízezret. Gyakorlatilag az a fajta mikromenedzsment, amivel el lehet tartani egy kulturális folyóiratot vagy egy filmklubot, az EU-ban is megmaradt a nemzetállami kompetencia részének: részben prudenciális okokból, mert nincs rá infrastruktúra, hogy egy tízezer eurós pályázatot adminisztráljanak Brüsszelben, mert akkor megbolondulnának, részben pedig ideológiai okokból, mert azt feltételezik, hogy tipikusan ezek azok a dolgok, amelyeket a szubszidiaritás elve alapján az állam racionálisan és felvilágosodott pluralizmussal képes működtetni. Magyarországra ebből semmi nem érvényes, a többi kelet-európai országra se sok. Viszont Nyugatról ez teljesen úgy néz ki, hogy ti megkaptátok, ami nektek jár, és az a ti hülyeségeitek, hogy ha ezt nem értelmes módon költitek el, majd a nép föl fogja hívni rá a figyelmeteket a következő választáson, és az nincs beárazva ebbe a perspektívába, hogy mi van akkor, hogy közben a menekültkvótára való hivatkozással úgy el lehet torzítani a politikai diskurzust, hogy senkinek

nem fog eszébe jutni az a kérdés, hogy egyébként az oktatásra, egészségügyre, miért nem költöttek.

Cz. A.: Hogy senkinek, az talán túlzás.

T. B.: Még az is, aki kritikus, azt mondja, de ha minket megvédenek attól az összeomlástól, amit a tömeges bevándorlás jelent, akkor ahhoz képest leszarom, hogy milyen körülmények közé kerül a nagymamám, amikor beviszik a János kórházba. Ami egyébként döbbenetes dolog, mert azt gondolná az ember, hogy az emberek nem így gondolkodnak, de bizonyos értelemben mégiscsak sikerül őket manipulálni.

Cz. A.: Persze a fenéség ebben az egészben az lehet, hogy amivel nyitottuk ezt a beszélgetést, azzal lehetne tulajdonképpen zárni is: fogalmunk sincs, hogy mi lesz. Elvileg még akár állam bácsi kegyelmében is részesülhetünk, mint eddigé, s akkor ez a lap még meg is jelenhet. És ekkor kérdéses, hogy ezzel a beszélgetéssel mit csinálunk, mert nem tudom, nem lenne-e furcsa ezt a beszélgetést ebben az esetben is megjelentetni.

T. B.: Ha most totózunk, akkor én azt mondom, hogy szeretném, hogy a lap menjen tovább, de azt látom, hogy nagyon sok szempontból egy ciklusnak a végére értünk. Nemcsak a lap szempontjából, hanem az egész rendszerváltás dinamikája szempontjából. A 2010-es évek eleje ugyanolyan értelemben végét jelenti egyfajta történetnek, mint a második világháború a két világháború közti korszaknak. Bízunk benne, hogy most nem háború lesz a vége. De egyértelműen belépünk egy teljesen más tér-időbe, ahol mások a játékszabályok.

Cz. A.: És ezért tehát egy fillért sem fogunk kapni?

T. B.: Én azt gondolom, hogy ha kapunk is pár fillért, az egész dolog arról szól, hogy tők mindegy. Szerintem nem fogunk egyébként annyit kapni, amennyiből lapot lehet csinálni. De még ha kapunk is valamit, akkor is csak egy utóvédharcot hosszabbítunk meg. Teljesen más keretekben kellene szerintem gondolkodni, ami nem jelenti azt, hogy nem akarok hősiiesen ott állni a vártán, amíg az utolsó töltényünket el nem lőjük.

Cz. A.: Nagyon érdekelne, mit értesz teljesen máson! Ez egy újabb beszélgetés tárgya lehetne, de nem baj, ha kicsit kitekintünk ilyen irányba is.

Viszont én is tennék egy jóslatot. Szerintem fogunk kapni pénzt, jóval kevesebbet, mint eddig, és dilemmázhatunk azon, hogy mit akarunk csinálni.

T. B.: Azt gondolom, hogy teljesen át kell gondolni az értelmiségi szerepeket, a kulturális műhelyek szerepét, a kulturális szereplők politikai identitását, és újfajta kommunikációs helyzeteket kellene létrehozni, ahol olyan emberek, akik eddig nem tették, kénytelenek legyenek egymással kommunikálni.

Cz. A.: De mondasz példát is?

T. B.: A tanártüntetés után beszélgetünk, ahol talán létrejött egy patrióta diskurzus, amihez nyilván adta a lovat a negyvennyolcas évforduló szimbolikája, s ami túllépett azon a számomra egyébként kedves, liberális emberi jogi, urbánus érvrendszeren, amivel általában az ellopott alkotmányt próbálták megvédeni azok az ellenzéki csoportok, akik eddig a legaktívabbak voltak. A megszólalók „mi vagyunk a nemzet és nem ti” alapon próbálták delegitimálni Orbánekát.

Cz. A.: Országos sztrájkot hirdettek.

T. B.: Kiléptek abból, hogy mi történt az alkotmánnyal, és azt mondják, hogy az oktatási és egészségügyi keretek leépítése a nemzet túlélését ássa alá. És hogy ezért a nemzetnek joga van a saját nemzeti önrendelkezését a kormánnyal szemben is érvényesíteni. Persze ez magában semmit nem jelent, ezt a dolgot le lehet törni azzal, hogy megszarolják a résztvevők egyik részét, a másikat pedig kooptálják valami kerekasztalba. De mégiscsak arról van szó, hogy megjelent egy olyan fajta diskurzus, amit nehéz a szokásos módon delegitimálni: mint kozmopolita liberális nyavalygást. Mindenképpen újfajta ajánlatok fognak jönni; hogy ezt a nemzeti önrendelkezési diskurzust a szélsőjobbról fogják-e hatékonyan alkalmazni vagy egy tág polgári-baloldali ellenzéki összefogás oldaláról, az még a jövő zenéje. Az látszik, hogy van a társadalomban feszültség, és hogy ezeket a feszültségeket tudni kellene artikulálni, erről beszélni kell, programokat kellene adni, bizonyos történeti és kulturális mintákat keresni, amikhez azok, akik most aktorrá válnak, tudnak valamilyen módon kapcsolódni. Nem véletlen, hogy erősen historicista volt a retorika, amit most hallottunk. Részben azért mert március tizenötödike

van, részben azért, mert ebbe a szabadságküzdé-
lem-keretbe lehet beleírni a modern követelése-
ket. Nemcsak Orbán játszhat azzal, hogy Brüsszel
az új Bécs, miközben szerinte 1848 a nemzeti
konzervatív hagyomány része, hanem az ellenzé-
ke is utalhat a magyar liberális demokrata forra-
dalmi hagyományra, ahonnan nézvést Orbán a
feudális elnyomók reinkarnációja. Kérdés, hogy
ezek az amúgy nagyon zsigeri szimbolikus gesztu-
sok milyen irányban hatnak.

Cz. A.: Gondolkodó lényként valamilyen érte-
lemben nem ártana ezt orientálni.

T. B.: Ajánlatokat fogalmazhatunk meg arra
nézvést, hogy ezek a hagyományok, meg ezek a
diskurzusok hogyan működnek, hogyan nem mű-
ködnek, mik a csapdáik, mik a kulturális minták,
amikkel ezek a dolgok rezonálnak. Ez komoly in-
tellektuális feladat...

Cz. A.: ... amibe miért ne férhetne bele egy
túlélő folyóirat...

T. B.: Természetesen belefér, ha túlél. Csak én
azt gondolom, hogy nem a folyóiratok lesznek a
fórumai ennek a dialógusnak.

Cz. A.: Hanem például?

T. B.: Nyilvánvaló, hogy ezeket a vitákat rész-
ben szakmai, részben generációs, részben ideoló-
giai keretek között lehet elkezdni. A magyar új-
baloldal például elég diffúz dolog, nem biztos,

hogy pontosan tudják, hogy mit akarnak, de leg-
alább vitatkoznak.

Cz. A.: Magam is látok hasonló mozgásokat.
Pár éve elég egyértelműnek tűnt, hogy a magyar
egyetemisták egyre inkább a radikális jobboldal
tartalékseregévé válnak, már azokat tekintve,
akiket valamilyen értelemben valamilyen közös-
ségi éthosz még megmozgat, vagy bármilyen érte-
lemben érdekel a politika. Ez az utóbbi egy-két
évben elkezdett átalakulni, miközben továbbra is
ott van a tiltakozó potenciál...

T. B.: Ez egy furcsa pillanat, mintha megállt
volna egy pillanatra az idő, és így visszafelé meg
előre is lehet tekinteni. A múlt és a jövő egyaránt
bizonytalan, jelen meg lényegében nincs, mert
egy nem tartható pozícióban vagyunk. Nincs olyan
szilárd pont, ahol meg lehetne állni. Ugyanakkor
mégis azt gondolom, a mi feladatunk, hogy ezeket
a teljesen tarthatatlan pillanatokot reflexióval
töltsük meg, azaz valamiképp rögzítsük. Erre jó
egy folyóirat, amely akkor is dokumentálja ezeket
a reflexív gesztusokat, ha nem feltétlenül mindig
akkor és ott hatnak, ahol hatni szeretnének.
Ugyanakkor szerintem nem szabad föladni, hogy
ezek a reflexiók mégiscsak szeretnének a saját kö-
zegükben és pillanatukban is hatni. Ezért folya-
matosan kérdés, hogy mi az a közeg, ahol ez a faj-
ta reflexió a leghatékonyabban érvényesülhet.
Nem vagyok benne biztos, hogy ez most pont egy
folyóirat, de ugyanakkor meg mi más?

egora.hu

A 2000 e-book formában is megjelenik,
megvásárolható: www.egora.hu